

Számvetés a kötelező népoktatás centenáriumán!

Az 1868-as XXXVIII-as népoktatási törvény történelmi hagyományaink kompromisszumos, ellentmondásos folytatása. A demokratikus népoktatás nyomai már a XIV. század elejétől megtalálhatók. A hagyomány másik ágán a felülről jövő szabályozás hatott, amit az első és a második Ratio Educationis képviselt. E két irányból jövő törekvés csak formájában esett össze, célkitűzésében és tartalmában azonban lényegesen különbözött.

Az „alsó” és a „felső” vonal más módon találkozott 1868-ban. Háttérét a kiegyezés társadalmi, politikai kompromisszumai adták. A népoktatási törvény a „kiegyezéssé” magyar polgári állam első törvényeinek egyike, a kiegyezés ellentmondásos terméke. Az alülről jövő forradalmi és demokratikus célkitűzések egy felülről jövő kompromisszumos állami szabályozásban öltöttek testet. A törvény a polgár kötelességévé tette az iskolába-járást, de az iskoláztatás feltételeit csak részben vállalta. Az állami iskola is létjogosultságot kapott a törvényben, amivel megtört az egyházaknak a népoktatás terén fennálló évszázados monopóliuma, de a népoktatási intézmények háromnegyed része egyházi iskola volt. A törvény megalkotásának idején az állami népoktatás bevezetéséhez szükséges költségvetési fedezetnek csak kisebbik része volt meg, a nagyobbik részt közteherként a földbirtokosok nem akarták, a kialakuló magyar burzsoázia még nem tudta, és a földnélküli parasztság képtelen volt elviselni. A későbbiekben a feudálkapitalista Magyarország államháztartásának helyreállításával növekedett az állami hozzájárulás, de ezzel nem az állami iskolák számát szaporították, hanem az egyházaknak nyújtott iskolafenntartói támogatást fokozták. Az iskolák háromnegyed részét az egyházak irányították, viszont a fenntartási költségek háromnegyed része az államot terhelte. Az állami támogatás növekedése fokozta az iskolák szervezeti szétदारabolását és az egyházi befolyás erősödését az oktatás tartalmában és irányításában.

A törvény az utópia és a realitások kompromisszuma. Nagy része háromnegyed évszázadon keresztül csak a törvénytörvényekben s az ország gazdasági, társadalmi és kulturális színvonaláért harcoló, a népoktatás bajait saját tapasztalatból ismerő haladó pedagógusok célkitűzéseiben élt tovább. Az állam iskolafenntartási kötelezettségeinek maradéktalanul csak a felszabadulás után tett eleget. A tanyavilág népoktatási ügye a feudálkapitalista Magyarország kultúrpolitikájának fehér foltja volt. A tankötelezettség teljesítése részleges azaz a hat osztály elvégzésében mérve csak 47,6%-os volt.

A népoktatási törvénynek kétségtelenül volt egy utópisztikus vonása. Száz évvel ezelőtt a nép művelődési helyzetét nem lehetett az irástudatlanság állapotából a kilenc osztályos tankötelezettség szintjére emelni. A törvény egész konstrukciója és koncepciója azonban európai színvonalon álló volt. A tankötelezettség elvét 1 évvel Ausztria, 12 évvel Anglia és 14 évvel Franciaország előtt iktatták törvénybe. A belső pozitívuma azonban legalább annyi, mint a külső: óriási lehetőséget nyitott meg és száz évre megelőzte az általános művelődés tenmiválóit. Átfogóan rendezte a népoktatást, kimondotta a tankötelezettséget, rendelkezett az iskolaállítási jogát és kötelességét illetően s meghatározta az oktatás tartalmát. Szabályozta a népoktatás tárgyi és személyi feltételeivel kapcsolatos alapvető követelményeket, az épülettel, felszereléssel, osztálylétszámmal, a tanítók képzésével, fizetésével és az iskolák felügyeletével összefüggő követelményeket. Összességében mindazokat a tényezőket, amelyek megvalósításuk esetén biztíthatóak volna a népiskolai oktatás gyors ütemű, intenzív fejlődését, korszerű színvonalra emelését. A törvény megalkotásának az a legfőbb értéke, hogy perspektívikus

lehetőséget adott a népoktatás és a pedagógus képzés országos rendezésére, az oktatás tartalmának egységesítésére.

Az 1868-as törvény megmutatta, hogy hazánkban is volt lehetőség az európai színvonalú népoktatásra. A realizálás három gátló tényezőjét a nagybirtokrendszer és az egyházak iskolafenntartási jogát és az antidemokratikus iskolarendszert háromnegyed évszázadon keresztül bírálták a munkásmozgalom balszárnyának képviselői, a haladó pedagógusok, a szocialista tanítómozgalom tagjai. Az utópiából a társadalom forradalmian strukturális megváltozásával lett valóság. 1919-ben a Magyar Tanácsköztársaság rövid fennállása alatt pótolta a népoktatás legsúlyosabb fogyatékoságait. Államosították a népiskolákat, napirendre tűzték az egységes, nyolcosztályos népiskola megvalósítását és hozzákezdtek az osztatlan iskolák felszámolásához. A Tanácsköztársaságot a nemzetközi reakcióval összefogott belső erők leverték s ezzel egyidőre ez a program lekerült a napirendről s a folytatás 1945-ben jött. Az 1868-as XXXVIII-as törvény mellé teljes joggal állíthatjuk a 6650/1945 ME rendeletet. Ebben nincs semmi utópia, mert a társadalmi erők mozgásával a kulturális célkitűzések teljes mértékben egybeestek. Kulturális téren is eldőlt a nagy történelmi per, a dolgozó osztályok sérelme itt is igazságot kapott. Az antidemokratikus iskolarendszer intézményeihez, a népiskolához a gimnázium és a polgári iskola I–IV. osztályaihoz viszonyítva az általános iskola új és történelmileg más iskolatípus, mert falun és városon munkások, parasztok és az értelmiségi családok gyermekeinek viszonylag azonos szinten nyújt közös művelődési anyagot. Ma már a népoktatás intézménye az általános iskola, kulturális tényező és ugyanakkor jelentős társadalmi tényező is. 1949 és 1960 között a nyolc osztállyal és ennél magasabb végzettséggel rendelkező dolgozók száma 13,7%-kal emelkedett Magyarországon. Azt is mondhatjuk, hogy az általános iskola túllépte az iskola falait, széles társadalmi méreteken érvényesül, mert ezek a magasabb műveltséggel rendelkező kereső dolgozók minden bizonnyal magasabb szinten is termelnek és vesznek részt a társadalmi élet más szektoraiban.

Népoktatásunk ma valóban az európai színvonalon van nemcsak elvben, hanem az oktatás tartalmában és a szervezeti megvalósításában is. Bár eredményeink történelmileg és nemzetközileg is igen jelentősek, elsősorban a problémáinkra, a fejlesztés tényezőire kell figyelemmel lennünk, ha nem akarunk az élvonalról lemaradni. Közel 60 000 felső tagozatos tanuló szakrendszerű oktatását kell rendezni, a körzeti központi iskolák és az osztott, részben osztott iskolák szervezeti fejlesztésével egyszerre. A népoktatás első fél évszázadában a népiskolai oktatás és a pedagógusképzés nagyon szoros kapcsolatban volt egymással, s a későbbiekben ez az egység megbomlott. Az elmúlt években ismét voltak biztató jelek. Bizonyos, hogy ma az általános iskolai problémák és a pedagógusképző intézetek munkája másképpen kapcsolódik. Pedagógusképző intézményeinknek nemcsak az a feladata, hogy a pedagógus jelöltek számára az élet iskolái legyenek, hogy a jövőbeli valóságos ténykedésükre készítsék fel növendékeiket, hanem a működő pedagógus gondjaival, felkészültségének, módszerének korszerűsítésével is foglalkozzanak. Talán nem kopogtatunk rossz helyen, ha az általános iskola tartalmi korszerűsítésében a pedagógusképző intézetek tanáraihoz is fordulunk. Az oktatási eszközök nagymérvű fejlődéséből és a tanulók szellemi akcelerációjából fakadó kutatási és módszerfejlesztési feladatok legjobb, leghozzáértőbb gazdái szervezettül itt lehetnek és itt is vannak.

A jubileumi számvetésben az eredmények és a problémák egyaránt szerepelnek a mérlegen. Azonban ha a múltat a jelennel vagy a hazait a külföldivel összehasonlítjuk, abból csak egy tanulságot szabad levonni: még több gondot fordítani az alsófokú oktatásra, mind szervezeti, mind tartalmi vonatkozásban.